

AKISTATA SU XX AMŽIAUS SPAUDOS PASLAPTIMIS

NIJOLĖ LIETUVNINKAITĖ

Kauno technologijos universiteto biblioteka
K. Donelaičio g. 20, LT- 44239 Kaunas, Lietuva
El. paštas: nijole.lietuvninkaite@ktu.lt

Lietuvos mokslo premijos laureatas habil. dr. prof. Leonas Gudaitis įteikė mums dešimtąją knygą – dar vieną patikimą raktą į XX amžiaus spaudos istorijos paslaptis¹. Knygotyrininkams nereikia plačiau pristatyti šio mokslininko, nes jo nuveikti literatūros istorijos, žurnalistikos bei knygotyros darbai savaime iškalbingi ir įgijo išliekamąją vertę dėl vertingų kultūros paveldo atodangų ir originalių išvalgų. Ne vieną lituanistikos tyrėją jie skatino siekti panašaus tyrimų lygio. Įdomių, profesionalių ir daugiausia palankių naujos knygos vertinimų jau paskelbė keli recenzentai – rašytojas ir žurnalistas Rimvydas Stankevičius, bibliografai dr. Jonas Mačiulis ir dr. Arida Riaubienė, literatūrologė doc. dr. Aurelija Mykolaitytė ir literatūros kritikas Jonas Vabuolas [2; 3; 4; 5; 7]. Verta paminėti, kad šis veikalas pelnė autoriui 2012 metų Poezijos pavasario pirmojo Poezijos kritikos premijos laureato vardą. Taigi, L. Gudaičio

knyga yra matoma, skaitoma, aptariama ir vertinama. Šį kartą pamėginsime ieškoti tų knygų akcentų, kurie papildys L. Gudaičio indėlį į knygotyros tyrinėjimus.

Kuo nuo ankstesnių autoriaus leidinių skiriasi arba patvirtina L. Gudaičio tyrimų tęstinumą nauja knyga? Pirmasis akivaizdus skirtumas – daugiaklodė leidinio struktūra. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad autorius rizikuoja jungti pernelyg skirtingus žanrus (studijas, straipsnius, publikacijas, pokalbius). Tačiau knygos skyriai „suplaukia“ į teminę visumą ir vienas kitą gyvai, o kartais ir kontrastingai papildo. Naujasis veikalas įgyja patrauklumo ir todėl, kad autorius nesiekia „pabėgti nuo savęs“ (p. 7), o drąsiai peržengia mokslinio pažinimo ribas, meistriškai įpina „gyvenimo ir kūrybinės veiklos detektyvus“ (p. 8). Knygoje atsirado ir neskelbtų, ir publikuotų darbų. Pastaruosius atidus ir reiklus autorius patikslino, papildė nauja tyrimų medžiaga ir išvalgomis. Knyga patikimai liudija, kad L. Gudaitis išsamiai susipažinęs su tyrinėjamais objektais ir archyviniais ar publikuotais šaltiniais. Atsivertęs ją skaity-

¹ GUDAITIS, Leonas. *Noriu klysti*: atosūčiai į XX a. spaudą. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011. 328 p. ISBN 978-9986-39-678-9.

tojas lengvai pastebės, kad kartu praplėstas ar pagilintas ankstesnėse knygose (*Tėisybė daugiaveidė, Tadas Lomsargis*) sėkmingai nagrinėtas XX amžiaus spaudos tyrimo interesų laukas.

Pirmasis skyrius „Amžinos kartų varžybos“ supažindina su keliais poetų Maironio ir Salomėjos Nėries kūriniių leidybos atvejais, Bernardo Brazdžionio ir Jurgio Baltrušaičio asmenybių traukos bruožais. Knygotyrininkus ir bibliografus naujomis faktografinėmis žiniomis patrauks studija apie 1930–1931 metais trumpai gyvavusį ir kairiosios orientacijos vėjus pūtusį žurnalą „Trečiąjį frontą“, sutelkianti skaitytojo dėmesį į paskutinio numerio rengimo ir leidybos dramatiškas aplinkybes. Studija neabejotinai bus naudinga visiems kultūros istorikams. Sudvejoti galima dėl pirmajame skyriuje įdėto teksto „Kada žmogaus dvasia turtėja?“ – iš Vaižganto raštų surinktų minčių. Kažin ar 1969 metais dienraštyje „Kauno tiesa“ skelbtai publikacijai vertėjo atsirasti šioje knygoje be išsamesnio autoriaus apibendrinimo ar pakomentavimo. Nors Vaižganto išminties bylojimai gali būti skirti skaitytojo apmąstymams, knygoje jie ir lieka svetimu tekstu.

Antrajame skyriuje „Šviesa, kuri vertė ieškoti“ pasakojama apie iškilias L. Gudaičio dėstytojų – literatūros tyrinėtojų Jurgio Lebedžio (1913–1970), Vandos Zaborskaitės (1922–2010) ir Vytauto Kubiliaus (1926–2004) asmenybes, jų įtaką lietuvių literatūros raidai ir paties autoriaus moksliniam keliui. L. Gudaitis atverčia kontrastingą lietuvių literatūros istorijos tarpsnį, autentiškai ir

prasmingai papildo iškilių mokslininkų biografijas.

Trečiajame skyriuje „Via dolorosa“ nušvinta skaudama mūsų literatūros ir spaudos istorijos atmintis. L. Gudaitis aptaria sunkų Intos tremtinių lietuvių poezijos kelią į Lietuvą, pristato tremtyje pasirodžiusius rankraštinius ir spausdintinius leidinius. Jų pagrindu L. Gudaitis sudarė ir parengė spaudai Intos tremtinių poezijos rinkinį *Benamiai* (Vilnius, 1989). Autorius atskleidžia ir daugiau dokumentinio paveldo, priartinančio mūsų istorines pervartas, klodų. Šis knygos skyrius yra ypač aktualus ne tik istorijos, bet ir nacionalinės bibliografijos, knygotyros požiūriu.

Ketvirtasis knygos skyrius „Sunkiausioje galeroje“ suteikia vertingų duomenų Lietuvos akademinės periodinės spaudos istorijai ir turi reikšmingų autobiografinių bruožų. Jis skirtas 1995 metais VDU atgaivinto mokslo leidinio „Darbai ir dienos“ (1930–1940 metais ėjusio ir tuometinių humanitarų aukštai vertinto) šiuolaikinei raidai. Sveikintina, kad leidinio atkūrimo iešmininku buvęs jo redaktorius L. Gudaitis pats ėmėsi analitiškai atskleisti „kūrybinių dirbtuvių“ – rengimo, redagavimo, leidybos – problematikos ypatumus, tuo pateikdamas būsimiems XX amžiaus periodinės spaudos istorikams autentiškos medžiagos.

Penktasis skyrius intriguoja ir vilioja knygotyrininką ar bibliofilą dramatiško dozę žadančiu pavadinimu „Tarp knygų: aistros, klastos, žūtys“. Jame daugiausia vietos užima reikšmingai knygotyros tyrimus papildantys 1918–1940 metų knygos kultūrai skirti dar-

bai. L. Gudaitis pratęsia pirmojo lietuvių meninės knygrišystės profesionalo Tado Lomsargio gyvenimo, kūrybos, palikimo pėdsakų ieškojimus. Paskelbtoje studijoje svarbiais archyviniais duomenimis papildyta tragizmu paženklinta menininko knygrišio biografija, paryškinti kūrybinės veiklos bruožai. Knygų paieškų patirtis padėjo L. Gudaičiui atsekti ir prieš 42 metus dingusių T. Lomsargio kūrinių likimo odisėją. Pasirodo, jie iš Kauno neiškeliavo ir pateko į bukinisto Vidmanto Staniulio rankas. Reikia tikėtis, kad naujasis savininkas knygos žinovams ir mėgėjams suteiks galimybę šiuos T. Lomsargio įrišus pamatyti ir viešoje erdvėje.

Ta pačia proga galima pateikti žinią apie atsiradusį dar vieną T. Lomsargio kūrinių. Savo studijoje apie žymų knygrišį profesorius mini *XXVII knygos mėgėjų metraščio* įrišą, atliktą 1934–1939 metais Prahoje rezidavusio Lietuvos ypatingojo pasiuntinio ir bibliofilo Edvardo Turausko (1896–1966) užsakymu, tačiau iki šiol laikomą nežinia kur esančiu [6, 32, 50]. Neseniai paaiškėjo, kad tuomet knygrišys E. Turauskui įrišo ne tik minėtą metraščių, bet ir A. Smetonos raštus. 2010 metais recenzijos autorė aptiko T. Lomsargio įrištus ir E. Turauskui priklausiusius A. Smetonos raštus Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje. Galima pasidžiaugti, kad T. Lomsargio meninės knygrišystės paveldas papildė dar vienu kūriniu. Belieka tikėtis, kad atsiras (gal net toje pačioje bibliotekoje) ir E. Turauskui priklausęs *XXVII knygos mėgėjų metraščio* įrišas. Perskaičius studiją tarsi savaime kyla mintis, kad, L. Gudaičiui sulydžius naują ir

publikuotą medžiagą, vertėtų išleisti T. Lomsargiui skirtą monografiją. Garsusis knygrišys to nusipelnė, o kartu tai būtų svarus įnašas į Lietuvos knygrišystės meno istorijos tyrimus.

Knygos kultūros istorikui bus įdomu ir pravartu įsigilinti į mažiau žinomų ir beveik netyrinėtų, todėl ir paslaptingesnių, pavienių tarpukario leidyklų veiklą. Dėmesingai aptariamas Juozo Gineikos leidyklos „Šviesa“ likimas. Remiantis archyvine medžiaga, įdomiai ir autentiškai nušviesta knygyno „Antikvaras“ veiklos istorija. Liko neužmirštas ir lietuvių fantastinės (anuomet dažniausiai vadintos „geltonąja“) literatūros pradininku laikomas Justinas Piliponis (Pilyponis, 1907–1947). Skyrius baigiamas viena iš aktualių literatūrologijos ir knygotyros temų apie sovietinės cenzūros pokario Lietuvoje veikimo būdus ir padarytą žalą. L. Gudaitis, pasitelkęs įvairius šaltinius ir asmeninėje bibliotekoje saugomus išlikusius itin retus cenzūros sunaikintų tiražų egzempliorius, atskleidžia unikalių, sovietmečio ideologijos nulemtų XX amžiaus knygos istorijos faktų. Skyrių, sujungusių knygotyrinius darbus, galima įvardyti kaip reikšmingą indėlį į šios srities tyrinėjimus.

Šėštasis skyrius „Šėši pašnekesiai“ aprėpia įvairiomis progomis autoriaus duotus interviu skaitymo, bibliofilijos, mokslinės veiklos temomis. Besidomintys autoriaus asmenybe galės atidžiau susipažinti su jo bibliofilniais interesais, skaitymo pomėgiais, mokslinio pašaukimo keliais. Ši pati nuosirdžiausia knygos dalis tarsi skatina laukti kito L. Gudaičio ir skaitytojo susitikimo, nes mokslininkas, bibliofilas ir nenuilstantis

spaudos istorijos seklys visada turės ką naujo ir reikšmingo pasakyti.

Knygos pranašumu tapo harmoninga jos architektonika. Knygą estetiškai ir subtiliai apipavidalino žinomas dailininkas Romas Orantas (1949–2012). Paėmus ją į rankas, nuo knygos viršelio būsimą skaitytoją pasitinka atviras, tačiau įdėmus ir kiek provokuojantis autoriaus žvilgsnis. Taip nejučia, dar neatskleidus leidinio, užmezgamas dialogas, kuris daugeliui truks gerokai ilgiau nei pirmasis knygos perskaitymas. Pagyrimo vertas ir maketuotojos Dalios Kavaliūnaitės darbas. Dėmesį patraukia autoriaus rūpestingai parinktos įdomios iliustracijos. Skaitytojui

labai naudinga parengta asmenvardžių rodyklė, pateiktas tekstų šaltinių sąrašas. Knyga pasižymi L. Gudaičiui būdingu gyvu ir sodriu stiliumi. Dar vienas autoriaus reiklumo sau ir kitiems ženklas – teksto švara, nes skaitant knygą netenka kliuvinėti už korektūros klaidų.

Patyręs mokslininkas, nesibaimindamas klysti, ne tik atlaikė akistatą su XX amžiaus spaudos paslaptimis, bet ir pravėrė duris į turtingą asmeninės patirties pasaulį. L. Gudaičio kūrybinis veržlumas, tyrimų problematikos ir preciziškumo lygmuo galėtų būti sektinas pavyzdys ir dabartiniams, ir būsimiems kultūros istorikams.

NUORODOS

1. GUDAITIS, Leonas. *Teisybė daugia-veidė: lietuvių literatūros, knygotyros ir spaudos istorijos etiudai*. Kaunas: Nemunas, 1998. 232 p., 16 iliustr. lap.

2. MAČIULIS, Jonas. Bibliografas, literatūros istorikas, žurnalistas... *Tarp knygų*, 2011, nr. 10, p. 14–15.

3. MYKOLAITYTĖ, Aurelija. Detektyviškos provokacijos. *Nemunas*, 2011, nr. 36, p. 3–5.

4. RIAUBIENĖ, Arida. Nauji faktai lietuvių kultūros istorijoje. *Mokslo Lietuva*, 2012, kovo 8, nr. 5 (471).

5. STANKEVIČIUS, Rimvydas. Mokslo kraigas. *Respublika*, 2011, liepos 9.

6. *Tadas Lomsargis: biografija, kūriniai, dokumentai, laiškai, užrašai*. Parengė Leonas Gudaitis. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1995. 143 p., 24 iliustr. lap.

7. VABUOLAS, Jonas. *Profesoriaus Leono Gudaičio apologija su memuariniais atoveiksmiais* [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2012 m. birželio 20 d.]. Prieiga per internetą: www.kamane.lt.

Įteikta 2012 m. rugpjūčio mėn.